

תרומה

מהי תכלית המשכן ומהו הכלי העיקרי במשכן?

הקדמה

התורה האריכה מאד בעניני המשכן: כל פרשיות תרומה, תצוה, ויקהל ופקודי עוסקות בעניני המשכן והכהנים העובדים בו, וכן חלק מפרשת כי תשא. נשאלת השאלה: מהי תכלית המשכן ומהו הכלי העיקרי בין כלי המשכן? נראה שבדבר זה נחלקו המפרשים: הרמב"ן ורוב המפרשים סוברים שתכלית המשכן היא **השראת השכינה** בתוכנו, והכלי העיקרי במשכן הוא **הארון**, ואילו הרמב"ם וספר החינוך סוברים שתכלית המשכן היא **הקרבת הקרבנות**, והכלי העיקרי במשכן הוא **המזבח**. מאמר זה יעסוק בבירור שיטות המפרשים.

א. שיטת הרמב"ן ורוב המפרשים

1. תכלית המשכן: השראת השכינה

הרמב"ן בפתחתו לפרשת תרומה (שמות כה, א) כתב: "כאשר דבר ד' עם ישראל פנים בפנים עשרת הדברות, וצוה אותם על ידי משה קצת מצוות, שהם כמו אבות למצוותיה של תורה, כאשר הנהיגו רבותינו עם הגרים שבאים להתיהד (יבמות מז ע"ב), וישראל קבלו עליהם לעשות כל מה שיצוהם על ידו של משה (כד, ג-ז), וקרת עמהם ברית על כל זה (שם, ח), מעתה הנה הם לו לעם והוא להם לאלקים, כאשר התנה עמהם מתחילה: 'ועתה אם שמוע תשמעו בקלי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה' (לעיל יט, ה), ואמר: 'ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש' (שם יט, ו), והנה הם קדושים, **ראויים שיהיה בהם מקדש, להשרות שכינתו ביניהם**. ולכן ציוה תחילה על דבר המשכן, שיהיה לו בית בתוכם, מקודש לשמו, ושם ידבר עם משה ויצוה את בני ישראל".

בדבריו אלו הדגיש הרמב"ן שתכלית המשכן היא השראת השכינה. יש לציין שדברי הרמב"ן הללו מפורשים בפסוק בתחילת פרשת תרומה: "ועשו לי מקדש, **ושכנתי בתוכם**" (שמות כה, ח)!

גם הראב"ע (שמות כה, א) כתב שתכלית המשכן היא להשרות את שכינתו יתברך בתוכנו: "בעלותו אל ראש ההר דבר לו על דבר המשכן. והטעם **שיעשו מקדש לשם הנכבד וישכון בתוכו**".

וכן כתב הראב"ע בפרשת תצוה על הפסוק "וידעו כי אני ד' אלקיהם, אשר הוצאתי אתם מארץ מצרים לשכני בתוכם, אני ד' אלקיהם" (שמות כט, מו): "אז ידעו כי לא הוצאתי אותם ממצרים, רק בעבור שיעשו לי משכן ושכנתי בתוכם".

תוספת הסבר לתכלית המשכן: השראת השכינה כמו במעמד הר סיני
הרמב"ן (שם כה, א) המשיך וביאר: "וסוד המשכן הוא, שיהיה הכבוד אשר שכן על הר סיני שוכן עליו בנסתר. וכמו שנאמר שם: 'וישכן כבוד ד' על הר סיני' (שם כד, טז), וכתב: 'הן הראנו ד' אלקינו את כבודו ואת גדלו' (דברים ה, כא), כן כתוב במשכן: 'וכבוד ד' מלא את המשכן' (שמות מ, לד). והזכיר במשכן שני פעמים: 'וכבוד ד' מלא את המשכן' (שם מ, לד-לה), כנגד 'את כבודו ואת גדלו'. והיה במשכן תמיד עם ישראל הכבוד שנראה להם בהר סיני"¹.

2. עיקר המשכן: ארון הברית

הרמב"ן (שם) המשיך והסביר לא רק מהי תכלית המשכן, אלא גם מהו הכלי העיקרי במשכן: "והנה עיקר החפץ במשכן הוא מקום מנוחת השכינה, שהוא הארון, כמו שאמר: 'ונועדתי לך שם, ודברתי אתך מעל הכפרת' (להלן כה, כב)"².

¹ א. הרמב"ן שם המשיך: "ובבא משה היה אליו הדבור אשר נדבר לו בהר סיני. וכמו שאמר במתן תורה: 'מן השמים השמיעך את קולו ליסרך, ועל הארץ הראך את אשו הגדולה' (דברים ד, לו), כך במשכן כתיב: 'וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת, מבין שני הכרובים, וידבר אליו' (במדבר ז, פט). ונכפל וידבר אליו להגיד מה שאמרו בקבלה שהיה הקול בא מן השמים אל משה מעל הכפרת, ומשם מדבר עמו, כי כל דבור עם משה היה מן השמים ביום, ונשמע מבין שני הכרובים, כדרך 'ודבריו שמעת מתוך האש' (דברים ד, לו), ועל כן היו שניהם זהב [שצבעו דומה לאש]. וכן אמר הכתוב: 'אשר אועד לכם שמה לדבר אליך שם, ונקדש בכבודי' (שמות כט, מב-מג), כי שם יהיה בית מועד לדבור, ונקדש בכבודי".

ב. השלמה לדבריו אלו (שבגוף המאמר, לא שבהערה) כתב הרמב"ן בהקדמתו לחומש במדבר: "אחר שביאר תורת הקרבנות בספר השלישי, התחיל עתה לסדר בספר הזה המצוות שנצטוו בענין אהל מועד. וכבר הזהיר על טומאת מקדש וקדשיו לדורות (ויקרא ה, ב-ג). עתה יגביל את המשכן בהיותו במדבר כאשר הגביל הר סיני בהיות הכבוד שם (שמות יט, יב), וציוה: 'והזר הקרב יומת' (להלן א, נא; יח, ז), כאשר אמר שם: 'כי סקול יסקל' (שמות יט, יג), וציוה: 'ולא יבאו לראות כבלע את הקדש ומתו' (להלן ד, כ) כאשר הזהיר שם: 'פן יהרסו אל ד' לראות ונפל ממנו רבי' (שמות יט, כא), וציוה: 'ושמרתם את משמרת הקדש ואת משמרת המזבח' (להלן יח, ה), כאשר אמר שם: 'וגם הכהנים הנגשים אל ד' יתקדשו פן יפרץ בהם ד', ויהכהנים והעם אל יהרסו לעלת אל ד' פן יפרץ בהם' (שמות יט, כב-כד)".

² יש לציין שהרב חד"ש במהדורתו לרמב"ן שינה את הגירסא בדברי הרמב"ן וגרס: "והנה עיקר החפץ הוא במשכן, מקום מנוחת השכינה, שהוא הארון", ובהערה ציין שגירסתו היא על פי כת"י, ושיש גורסים כמובא למעלה. וב"תורת חיים" הביאו רק את גירסת הרב חד"ש בלי לציין כלל שיש גירסא אחרת. אבל בכל הספרים האחרים הגירסא היא כמובא למעלה, וכן הוא בפירוש הטור הארוך שם, וכל דבריו שם הם על פי הרמב"ן, וכן מוכח גם מהשוואת דברי הרמב"ן כאן לדבריו

על פי זה ביאר הרמב"ן (שם) מדוע בפרשת תרומה הוקדם הארון ושאר הכלים למשכן, ואילו בפרשת ויקהל הוקדם המשכן: "על כן הקדים הארון והכפרת בכאן, כי הוא מוקדם במעלה, וסמך לארון [את] השלחן והמנורה, שהם כלים כמוהו, ויורו על ענין המשכן שבעבורם נעשה. אבל משה הקדים בפרשת ויקהל: 'את המשכן, את אהלו ואת מכסהו' (לה, יא), וכן עשה בצלאל (להלן לו, ח), לפי שהוא הראוי לקדם במעשה"³.

הרמב"ן חזר על דבריו גם בפרשת עקב (דברים י, א): "מתחילה נצטווה משה על המשכן וכליו, והיתה המצוה הראשונה 'ועשו ארון עצי שטים' (שמות כה, י), כי היא עיקר הכוונה בכל המשכן - להיות ד' יושב הכרובים. ואחרי כן עשו את העגל, וכאשר נתרצה ד' למשה ואמר לו שיכתוב על הלוחות האלו כמכתב הראשון, ציוהו בקצרה שיעשה ללוחות האלה ארון עץ, הוא המצווה בו ללוחות הראשונות. והנה הזכיר לו המצוה הראשונה שבענין המשכן, ושהכל תלוי בה, ומזה למד משה לעשות המשכן וכליו, כאשר נצטווה מתחילה".

א. ראשונים נוספים שכתבו שעיקר המשכן הוא ארון הברית

כעין זה כתבו ראשונים נוספים:

הרשב"ם (שמות כה, י) כתב: "ועשו ארון עצי שטים - ואף על פי שבמעשה בצלאל מצינו שעשה תחילה משכן, ואחר כך כלים: ארון ומנורה ושולחן, שהיכן יכניס את הארון והשולחן כל זמן שאין משכן עשוי? אלא בציווי הוצרך לפרש עשיית הארון והשולחן [תחילה], שבשביל הארון, שהוא עיקר של 'ועשו לי מקדש' הוצרך לעשות משכן".

כן כתב גם הראב"ע על הפסוק "אלה פקודי המשכן משכן העדת" (שמות לח, כא): "ופירש למה נקרא משכן, בעבור הארון, ששם לוחות העדות"⁴.
כן כתב גם רש"י בפרשת בהעלתך על הפסוק "וביום הקים את המשכן כסה הענן את המשכן לאהל העדת" (במדבר ט, טו): "המשכן לאהל העדת - המשכן העשוי להיות אהל ללוחות העדות".

בפרשת עקב (י, א) המובאים בסמוך, וכן נראה ממבנה המשפט ומהמשך דבריו שם, וכן נראה מהראשונים, כפי שיבואר.

³ עיין רש"י שמות לח, כב, ומקורו בגמרא ברכות נה ע"א, ועיין שם ברש"י ובתוספות.

⁴ כן כתב גם הרמב"ן שם: "אמר 'המשכן משכן העדות' - בעבור כי יריעות שש משזר הם שיקראו 'משכן' במצוה (לעיל כו, א) ובמעשה (לעיל לו, ח), אבל 'משכן העדות' כולל הבית בכללו, שהוא המשכן הנעשה ללוחות העדות".

כן כתב גם הרלב"ג שם: "קרא המשכן 'משכן העדות' - כי בו היה ארון העדות, והוא הנכבד שבחלקי המשכן, וכאילו היה המשכן לזה התכלית, ולזה קראו 'משכן העדות'".

כעין זה כתב גם ספר הכוזרי (מאמר א אות פז): "ועשה להם משה במצות האלקים ארון, והקים עליו המשכן הידוע".

ב. הוכחה מדברי המדרש תנחומא

מעין דברי הראשונים מובא כבר במדרש תנחומא בפרשת ויקהל (סימן ז): "ראה מה הארון חביב, שהמשכן כולו לא נעשה אלא בשביל הארון, שהשכינה בתוכו, וכל הניסים שהיו נעשים לישראל - בארון היו נעשים, לפי שהשכינה בתוכו. ראה מה כתיב בו: 'וארון ברית ד' נוסע לפניו דרך שלשת ימים לתור להם מנוחה' (במדבר י, לג), והיה הורג נחשים ועקרבים, ושוּרף את הקוצין, והורג שונאיהן של ישראל"⁵.

מפורש בדברי התנחומא שהכלי העיקרי במשכן הוא הארון, ושכל המשכן לא נעשה אלא בשביל הארון. כמו כן עולה מדבריו שתכלית המשכן היא השראת השכינה, שכן כתב: "שהמשכן כולו לא נעשה אלא בשביל הארון, שהשכינה בתוכו".

ג. הוכחה מפסוקים

יסוד זה של המדרש והראשונים מפורש במספר פסוקים בתנ"ך:

1. כאשר רצה דוד המלך לבנות את בית המקדש אמר לנתן הנביא: "ראה נא אנכי יושב בבית ארזים, וארון האלקים יושב בתוך היריעה" (שמ"ב ז, ב). משמע שהצורך לבנות בית המקדש הוא שיהיה מקום לארון!⁶
2. כאשר נאסר על דוד המלך לבנות את בית המקדש ונאמר לו ששלמה בנו יבנה אותו, אמר דוד לשריו לעזור לשלמה לבנותו והוסיף: "עתה תנו לבבכם ונפשכם לדרוש לד' אלקיכם, וקומו ובנו את מקדש ד' האלקים, להביא את ארון ברית ד' וכלי קדש האלקים לבית הנבנה לשם ד'" (דהיי"א כב, יט).
3. אחר כך שוב אסף דוד המלך את שריו ואמר להם: "שמעוני אחי ועמי: אני עם לבבי לבנות בית מנוחה לארון ברית ד' ולהדום רגלי אלקינו" (שם כח, ב)⁷.

⁵ א. כעין זה נאמר גם במדרש ספרי זוטא במדבר י, לג.

ב. מדרש זה הובא ברבנו בחיי שמות כה, י. אמנם הרב חד"ש ציין שם לבמדבר רבה ד, יג, אבל הלשון ברבנו בחיי זהה לאמור במדרש תנחומא הנ"ל, ואילו במדבר רבה נאמרו רק דברים דומים, אך לא זהים.

⁶ ועיין שם ב"דעת מקרא".

⁷ א. עיין שם בדברי דוד לשלמה בהמשך הפרק (פסוק י): "ראה עתה כי ד' בחר בד' לבנות בית למקדש, חזק ועשה", ופירש המיוחס לרש"י שם: "כי ד' בחר בד' לבנות בית למקדש - לא לבנות לו לדור בו, כי השמים ושמי השמים לא יכללוהו, אלא למקדש - לצורך הארון שנקרא מקדש,

מפורש בפסוקים אלה שתכלית המקדש היא הכנסת ארון הברית לתוכו!

ב. שיטת הרמב"ם וספר החינוך

1. תכלית המקדש: הקרבת הקרבנות והעליה לרגל

לעומת כל המקורות שהובאו בפרק הקודם כתב הרמב"ם בספר המצוות (מצות עשה כ): "המצוה העשרים: הציווי שנצטוינו לעשות בית [ל]עבודה, בו תהיה ההקרבה והבערת האש תמיד, ואליו תהיה הפְּנִיָּה⁸, ובו תהיה החגיגה וההתקבצות בכל שנה, והוא אמרו יתעלה: 'ועשו לי מקדש' (שמות כה, ח)".
 כעין זה כתב הרמב"ם במקום נוסף בספר המצוות, בשרשים (שרש י"ב): "השורש השנים עשר שאין ראוי למנות חלקי המלאכה מהמלאכות שבא הציווי בעשייתם כל חלק וחלק בפני עצמו... כמו 'ועשו לי מקדש', שזו מצות עשה אחת מכל המצוות, והיא שיהיה לנו בית מוכן, ויבאו אליו ויחנו בו, ובו תהיה ההקרבה ובו יהיה הקיבוץ במועדים".

כעין זה כתב הרמב"ם גם בהלכות בית הבחירה (פ"א ה"א): "מצות עשה לעשות בית לד', מוכן להיות מקריבים בו הקרבנות, וחוגגין אליו שלש פעמים בשנה, שנאמר: 'ועשו לי מקדש'".

כעין זה כתב הרמב"ם גם בספר "מורה נבוכים" (חלק ג פרק מה): "שאברהם צוה אותם שיהיה בית עבודה, כמו שבאר המתרגם [אונקלוס] ואמר: 'ופלח וצלי אברהם תמן באתרא ההוא, ואמר: קדם ד' הכא יהון פלחין דריא'" (בראשית כב, יד) [תרגום: "והתפלל אברהם שם במקום ההוא ואמר: לפני ד' כאן יהיו עובדים הדורות"].

כעין זה כתב גם ספר החינוך במצות בנין בית הבחירה (מצוה צה): "לבנות בית לשם ד', כלומר שנהיה מקריבים שם קרבנותינו אליו, ושם תהיה העליה לרגל וקיבוץ כל ישראל בכל שנה, שנאמר: 'ועשו לי מקדש' (שמות כה, ח)".
 הרמב"ם וספר החינוך לא הזכירו את השראת השכינה, אלא את הקרבת הקרבנות והעליה לרגל בלבד, ומשמע מדבריהם שתכלית המשכן היא הקרבת הקרבנות!

דכתיב: 'ונשאו הקהתים נושאי המקדש' (במדבר י, כא) והוא הארון". ועיין גם בראב"ע שם בבמדבר שפירש: "המקדש - הוא הארון", וכן פירשו חז"ל בערוכין ב ע"ב, שבועות טז ע"ב, ומנחות צח ע"ב.
 ב. עיין עוד בדברי שלמה המלך בחנוכת בית המקדש: "ואבנה הבית לשם ד' אלקי ישראל. ואשים שם מקום לארון אשר שם ברית ד', אשר כרת עם אבותינו בהוציאו אתם מארץ מצרים" (מל"א ח, כ-כא וכעין זה במקבילה בדבה"ב ו, י-יא).
⁸ כן תרגם הרב קאפח על סמך הגמרא בברכות ל ע"א: "תלפיות - תל שכל פיות פונים בו".

אכן כתב ה"כלי חמדה"⁹ (בסוף פרשת תרומה): "הנה מלשון הרמב"ם בספר המצוות הנ"ל מבואר דתכלית בנין המקדש להקריב בו קרבנות ושיהיה בו הקיבוץ!"
אבל יש לשאול על הרמב"ם והחינוך: כיצד הם התעלמו מכל הפסוקים ומדרשי חז"ל האומרים שתכלית המשכן והמקדש הוא הארון?

הוכחות מדברי הבבלי והירושלמי

ה"כלי חמדה" הביא ראייה לדברי הרמב"ם מדברי חז"ל: "ובאמת הרמב"ם תפס לשון הירושלמי במסכת ראש השנה (פ"א ה"א) ועוד כמה מקומות: 'אמר הקב"ה לדוד: שלמה בנך בונה המקדש להקריב בו קרבנות'. נראה כדברי הרמב"ם ז"ל".

יש לציין שכעין זה נאמר גם בבבלי במסכת מכות (י ע"א): "אמר רבי יהושע בן לוי: מאי דכתיב: 'שיר המעלות לדוד, שמחתי באומרים לי בית ד' נלך' (תהלים קכב, א)? אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא: רבנו של עולם, שמעתי בני אדם שהיו אומרים: מתי ימות זקן זה, ויבא שלמה בנו, ויבנה בית הבחירה ונעלה לרגל. ושמחתי. אמר לו הקדוש ברוך הוא: 'כי טוב יום בחצריך מאלף' (תהלים פד, יא), טוב לי יום אחד שאתה עוסק בתורה לפני, מאלף עולות שעתיך שלמה בנך להקריב לפני על גבי המזבח".

מגמרא זו רואים שתכלית המקדש היא העליה לרגל והקרבת הקרבנות! אבל עדיין יש לשאול, כאמור, כיצד יענו הבבלי והירושלמי, הרמב"ם והחינוך על כל הפסוקים האומרים שתכלית המשכן והמקדש הוא הארון?

2. עיקר המקדש: כל הכלים חוץ מארון הברית!

עוד יש לציין שהרמב"ם והחינוך בהזכירם את כלי המקדש לא הזכירו בין הכלים את הארון!

כך כתב הרמב"ם בספר המצוות (שם): "וכבר בארנו שזה הכלל כולל מינים רבים, שהם המנורה והשולחן והמזבח וזולתם, כולם מחלקי המקדש, והכל יקרא 'מקדש'".

וכן כתב בהלכות בית הבחירה (פ"א ה"ו): "ועושין במקדש כלים, מזבח לעולה ולשאר הקרבנות, וכבש שעולים בו למזבח, ומקומו לפני האולם משוך לדרום, וכיור וכנו לקדש ממנו הכהנים ידיהם ורגליהם לעבודה, ומקומו בין האולם

⁹ לרבי מאיר דן פלאצקי, אבד"ק דוואהרט, פיעטרקוב, תרפ"ז.

ולמזבח משוך לדרום, שהוא שמאל הנכנס למקדש, ומזבח לקטורת ומנורה ושולחן, ושלתן בתוך הקדש לפני קדש הקדשים".

ובהלכה ז' שם פירט את מקומם: "המנורה בדרום משמאל הנכנס, ושולחן מימין שעליו לחם הפנים, ושניהם בצד קדש הקדשים מבחוץ, ומזבח הקטורת משוך מבין שניהם לחוץ. ועושין בתוך העזרה גבולין: עד כאן לישראל, עד כאן לכהנים, ובונים בה בתים לשאר צרכי המקדש, כל בית מהם נקרא לשכה". ולא הזכיר את הארון!

גם בהמשך ההלכות הקדים הרמב"ם את המזבח ושאר הכלים לארון: על המזבח כתב הרמב"ם באריכות בכל פ"ב (הלכות א-יח), כאשר בראש ההלכות הוא הקדים דברי אגדה ארוכים על חשיבות מקום המזבח, שמשם נברא אדם הראשון, ושם הוא הקריב, וכן בניו קין והבל הקריבו שם, וכן נח בצאתו מן התבה אחרי המבול, ואברהם אבינו בעקדה, ודוד בגרן ארנן¹⁰. אחר כך, בפ"ג, כתב הרמב"ם על המנורה (הלכות א-יא), על השולחן (הלכות יב-טז), על מזבח הזהב (ה"ז) ועל הכיור (ה"ח), ורק בסוף, בפ"ד (ה"א) כתב על הארון¹¹!

גם ספר החינוך במצות בנין בית הבחירה (מצוה צה) כתב: "וזאת המצוה כוללת עמה הכלים הצריכים בבית אל העבודה, כגון המנורה והשולחן והמזבח וכל שאר הכלים כולם", ולא הזכיר בפירושו את הארון!

¹⁰ זו לשון הרמב"ם שם: "המזבח מקומו מכוון ביותר, ואין משנין אותו ממקומו לעולם, שנאמר: 'זה מזבח לעולה לישראל' (דה"א כב, א), ובמקדש נעקד יצחק אבינו, שנאמר: 'ולך לך אל ארץ המוריה' (בראשית כב, ב), ונאמר בדברי הימים (ב ג, א): 'ויחל שלמה לבנות את בית ד' בירושלים, בהר המוריה, אשר נראה לדויד אביהו, אשר הכין במקום דויד בגרן ארנן היבוסים'. ומסורת ביד הכל שהמקום שבנה בו דוד ושלמה המזבח בגורן ארונה הוא המקום שבנה בו אברהם המזבח ועקד עליו יצחק, והוא המקום שבנה בו נח כשיצא מן התיבה, והוא המזבח שהקריב עליו קין והבל, ובו הקריב אדם הראשון קרבן כשנברא ומשם נברא, אמרו חכמים: אדם ממקום כפרתו נברא".

יש לציין שכעין דבריו האחרונים כתב גם רש"י (בראשית ב, ז): "עפר מן האדמה - נטל עפרו ממקום שנאמר בו 'מזבח אדמה תעשה לי' (שמות כ, כא), אמר: הלואי תהיה לו כפרה ויוכל לעמוד".
¹¹ עיין שם בתחילת דבריו שכתב: "אבן היתה בקדש הקדשים במערבו שעליה היה הארון מונח". מקור דבריו הוא במשנה במסכת יומא (פ"ה מ"ג, נג ע"ב) שם נאמר: "משניטל ארון, אבן היתה שם מימות נביאים ראשונים, ושתייה היתה נקראת". והגמרא שם (נד ע"ב) הסבירה: "ושתייה היתה נקראת - תנא: שממנה הושתת העולם". והרמב"ם בפירוש המשניות הסביר: "ופירוש שתייה: יסוד, ולפי האמת מקום העבודה הוא יסוד העולם, וכמו שהזכירו בתחילת אבות [פ"א מ"ב]: 'על שלושה דברים העולם עומד: על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים'". גם כאן הדגיש הרמב"ם את העבודה!

3. האם עשיית הארון היא מצוה בפני עצמה?

ישנה מחלוקת נוספת בין הרמב"ם (וספר החינוך בעקבותיו) לבין הרמב"ן, שנראה שהיא תלויה במחלוקתם הקודמת. הרמב"ם בספר המצוות (מצות עשה כ הזכרת לעיל) כתב: "הנה התבאר שמצות בנין בית הבחירה מצוה... וכבר בארנו שזה הכלל כולל מינים רבים, שהם המנורה והשולחן והמזבח וזולתם, כולם מחלקי המקדש, והכל יקרא 'מקדש'". וכן כתב ספר החינוך (מצוה צה): "וזאת המצוה כוללת עמה הכלים הצריכים בַּבַּיִת אל העבודה, כגון המנורה והשולחן והמזבח וכל שאר הכלים כולם".

לעומת זאת כתב הרמב"ן¹²: "ולא הוכשר בעיני הטעם שכתב בו הרב [הרמב"ם], שאמר 'שהם חלקים מחלקי המקדש', לפי שאין הכלים מן הבית, אבל הם שתיים מצוות, ואינן מעכבות זו את זו, ומקריבין בבית אף על פי שאין בו כלים אלו. ולכן אצלי עשיית הארון והכפורת לשום שם העדות תמנה מצוה בפני עצמה".

נראה לכאורה שהרמב"ם והרמב"ן לשיטתם, שהרמב"ם שלא הזכיר את הארון ואת השראת השכינה, לא מנה את עשיית הארון למצוה, ואילו הרמב"ן שהזכיר את הארון ואת השראת השכינה, מנה את עשיית הארון למצוה!¹³

א. הסבר "מעין החכמה"

בספר "מעין החכמה" על תרי"ג המצוות¹⁴ (פרשת תרומה מצות עשה מד)¹⁵ יישב את דעת הרמב"ם מהשגת הרמב"ן וכתב: "ולי נראה להליץ בעד הרמב"ם

¹² בספר המצוות מצות עשה ל"ג על דברי הרמב"ם במצות עשה כ'.

¹³ א. עיין ב"משנה למלך" בהלכות בית הבחירה פ"א ה"א, ובדבריו בקונטרס "דרך מצוותיך" שבסוף ספרו "פרשת דרכים" ח"א בהוספות במצוה יח, בנושאי כלים לספר המצוות לרמב"ם מצות עשה לג, ב"מנחת חינוך" מצוה צה (אות ט במהדורת מכון ירושלים) ובספר המפתח לרמב"ם פרנקל בהלכות בית הבחירה פ"א ה"ו ופ"ד ה"א, שהסבירו בדרכים שונות.

ב. אולי אפשר לומר שמחלוקת הרמב"ן והרמב"ם היא המחלוקת שהביא רש"י בפרשת תצוה (שמות כט, מב): "אשר אועד לכם - כשאקבע מועד לדבר אליך, שם אקבענו לבוא. ויש מרבתינו למדים מכאן, שמעל מזבח הנחשת היה הקדוש ברוך הוא מדבר עם משה משהוקם המשכן. ויש אומרים מעל הכפרת, כמו שנאמר: 'ודברתי אתך מעל הכפורת' (שמות כה, כב), ויאשר אועד לכם' האמור כאן אינו אמור על המזבח, אלא על אהל מועד הנזכר במקרא". אבל אין נראה כן, שכן הרמב"ם לא דבר על מקום ההתעודות, אלא על הקרבת הקרבנות והעליה לרגל! (ועיין עוד על דברי רש"י אלו ב"משך חכמה" שם).

¹⁴ לרבי נח חיים צבי ברלין, אב"ד ור"מ דק"ק אה"ו, מחבר הספרים "עצי אלמוגים" ו"עצי ארזים" (דפוס ראשון רעדלהיים, תקס"ד, ויצא לאור מחדש בירושלים תשס"א).

¹⁵ במהדורת ירושלים תשס"א הוא בעמ' ס אות כב.

שתכלית עשיית המקדש הוא שיהיה ארון הברית קבוע במקומו, להשרות שכינתו בתוכנו, כצוואת דוד לשלמה בנו: 'עתה תנו לבבכם ונפשכם לדרוש לד' אלקיכם, וקומו ובנו את מקדש ד' האלקים, להביא את ארון ברית ד' וכלי קדש האלקים לבית הנבנה לשם ד' (דהי"א כב, יט). ועוד: 'לבנות בית מנוחה לארון ברית ד' ולהדום רגלי אלקיננו' (שם כח, ב). וכן בעיקר הציווי: 'ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם' (שמות כה, ח), תכלית העשייה להשכיך כבודו בתוכנו. ולכן אין למנות בנין [המקדש] ועשיית הארון לשתי מצוות."

אם כן לפי "מעין החכמה" הרמב"ם לא מנה את עשיית הארון כמצוה כיון שהוא סובר שזו תכלית המקדש, והרמב"ם מונה את המצוה האמצעית, ולא את המצוה התכליתית.

ב. קושית ה"כלי חמדה" על תירוץ "מעין החכמה"

דברי "מעין החכמה" תמוהים לכאורה, שכן הוא תירץ את דעת הרמב"ם, שלא הזכיר את הארון, על פי סברת הרמב"ם שעיקר המקדש הוא הארון! אכן כתב על כך ה"כלי חמדה" (בפרשת תרומה): "הנה מלשון הרמב"ם בספר המצוות הני"ל מבואר דתכלית בנין המקדש להקריב בו קרבנות ושיהיה בו הקיבוץ. אמנם הרמב"ם ז"ל כתב להדיא דתכלית המשכן לצורך הארון, כמו שהעתקנו דבריו לעיל, וביותר ביאור כתב כן בפרשת עקב (י, א). והגאון בעל 'מעין החכמה' ז"ל לא הרגיש בזה, וכתב לתרץ דעת הרמב"ם ז"ל על פי דברי הרמב"ם ז"ל¹⁶!

¹⁶ עיין עוד בספר "חמדת ישראל" "נר מצוה" סק"ו, לבעל ה"כלי חמדה" הני"ל, שכתב: "מצוה כ' הוא שציונו לבנות בית הבחירה לעבודה. וכו'. וראיתי להגאון בעל 'מעין החכמה' ז"ל בפרשת תרומה שכתב להליץ בעד הרמב"ם ז"ל דכל תכלית בנין המקדש היה עבור הארון והכפורת, ואם כן הרי זה בכלל בנין המקדש. עיין שם שהאריך להביא ראיות לזה דתכלית המכוון בבנין המשכן היה לצורך הארון. ואני תמה, שאישתמיט מיניה דברי הרמב"ם ז"ל בפרשת עקב (י, א) בקרא ד'ועשית לך ארון עץ' שכתב להדיא כן, דכל תכלית המכוון בכל המשכן להיות השם יושב הכרובים עליו, עיין שם שכתב להדיא שהכל תלוי בה. ואם כן יקשה דידיה אדידיה, כיון שהרמב"ם ז"ל מודה דכל תכלית המשכן היה בעבור הארון, ואם כן צדקו דברי 'מעין החכמה' דאין למנות בנין בית המקדש ועשיית הארון לשתי מצוות". כלומר: הקשה ה"חמדת ישראל" שלפי דברי "מעין החכמה" קשה מדוע הרמב"ם כן מנה את עשיית הארון למצוה. והרי אין למנות את המצוה התכליתית, אלא רק את המצוה האמצעית!

אבל נראה שלא קשה כלל, כיון שכל דברי "מעין החכמה" נאמרו רק בדעת הרמב"ם, אבל לדעת הרמב"ם כן יש למנות גם את המצוה התכליתית, ולא רק את המצוה האמצעית! וכן כתב בשו"ת "אבני נזר" (חלק יורה דעה סימן תנד ס"ק ו) על כך שהרמב"ם לא מנה את מצות ישוב ארץ ישראל בספר המצוות: "התירוץ הנכון הוא מה שכתב בספר 'מעין החכמה', משום שעיקר תכלית בית המקדש לצורך ארון וכפורת, כדכתיב: 'ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם' (שמות כה, ח), וכבר אמרו חז"ל: 'מעולם לא ירדה שכינה למטה מעשרה טפחים' (סוכה ה ע"א), ולסיבת זה ארון תשעה וכפורת טפח, וכתב: 'ונועדתי לך שם' (שמות כה, כב), ועוד הביא פסוקים מדברי קבלה

ג. איחוד שיטת הרמב"ם עם שיטת הרמב"ן

1. הסבר שיטת הרמב"ם

לעניות דעתי נראה לתרץ שודאי הרמב"ם יסכים עם הרמב"ן שעיקר המשכן הוא הארון, שכן הארון נמצא במקום המקודש ביותר: בקדש הקדשים! כמו כן נראה שדברי "מעין החכמה" צודקים, שכן הוא לא הביא את **דברי הרמב"ן** כדי ליישב את דעת הרמב"ם, אלא הביא **פסוקים** שמהם מוכח שתכלית המקדש היא הארון, ולא שייך לומר שזו סברת הרמב"ן, שכן אלו הם פסוקים מפורשים!¹⁷ אלא שקשה לכאורה שהרמב"ם לא כתב כך! נראה ליישב שהרמב"ם, כפוסק, כתב את **מה שמוטל עלינו לעשות**, ועלינו מוטל להקריב קרבנות ולעלות לרגל, אבל מכל מקום הרמב"ם אינו חולק על כך **שתכלית המקדש מצד הקב"ה היא השראת השכינה**, שכן מפורש בפסוק (שמות כה, ח): **"ועשו לי מקדש, ושכנתי בתוכם"** יש לציין שהרמב"ם, בשני המקומות בספר המצוות ובהלכות בית הבחירה, ציטט רק את חלקו הראשון של הפסוק: **"ועשו לי מקדש"**, ולא הביא את המשכו: **"ושכנתי בתוכם"**! וכיצד יתכן שהוא התעלם מחציו השני של הפסוק?! אלא שחציו הראשון מתיחס **למצוה**, ואילו חציו השני מתיחס **לתכלית מצד ד'**, ולכן הרמב"ם לא העתיק את חציו השני של הפסוק!

2. הרמב"ן מודה לרמב"ם

יש לציין שלא רק הרמב"ם מודה לרמב"ן שתכלית המקדש מצד הקב"ה היא השראת השכינה, אלא גם הרמב"ן מודה לרמב"ם שתכלית המקדש מצידנו היא עבודת הקרבנות. הרמב"ן, שהדגיש פעמים רבות את היות המשכן מקום השראת השכינה, ושעיקר המשכן הוא הארון, כמו שהתבאר בפ"א (סעיפים 1-2), לא נמנע מלקרוא למשכן בשם **"בית הקרבנות"** (שמות לב, ב)!

המורים שתכלית בית המקדש לצורך ארון וכפורת, על כן אין למנותם לשתי מצוות, ומנה בית המקדש שהיא מצוה לעצמה והוא לצורך ארון וכפורת, עיין שם דבריו כי נעמו, וזה עצמו נראה לי הטעם בענין ישיבת ארץ ישראל, דמצוות 'החרם תחרימם' (דברים כ, יז) היא כדי שאנחנו נשב בארץ, שהרי יהושע שלח פרגמטוטין: 'מי שרוצה לפנות - יפנה', הגרגשי עמד ופנה ולא עשה לו כלום. על כן לא מנה 'החרם תחרימם' וישיבת ארץ ישראל לשתיים, ומנה רק מצות 'החרם תחרימם'. **והרמב"ן לטעמיה, שמנה עשיית ארון וכפורת, על כן מנה גם ישיבת ארץ ישראל**.

¹⁷ עיין בביאור הגרי"פ פערלא לספר המצוות לרס"ג פרשה נב (ח"ג עמ' 400) שהקשה על דברי "מעין החכמה", אבל על פי מה שהתבאר בפ"א לא קשה על דבריו כלל. ועיין בהמשך המאמר ובמאמר הבא, שם יתבארו הדברים עוד יותר.

נמצאנו למדים שהרמב"ם והרמב"ן, שהיה נראה שיש ביניהם מחלוקת גדולה מה תכלית המשכן ומהו הכלי העיקרי במשכן, מודים זה לזה שמבחינת עם ישראל תכלית המשכן היא הקרבת הקרבנות, אבל מצד ד' יתברך תכלית המשכן היא השראת השכינה!

3. הוכחה מדברי רש"י

נראה להוכיח עיקרון זה שבמקדש יש שני צדדים - מצידנו חובת העבודה ומצד ד' השראת השכינה - מדברי רש"י.

על הפסוק "ויקרא אברהם שם המקום ההוא ד' יראה, אשר יאמר היום בהר ד' יראה" (בראשית כב, יד) כתב רש"י: "ד' יראה - פשוטו כתרגומו: ד' יבחר ויראה לו את המקום הזה להשרות בו שכינתו, ולהקריב כאן קרבנות". פתח רש"י: "ד' יבחר ויראה לו את המקום הזה להשרות בו שכינתו", וסיים רש"י: "וללהקריב כאן קרבנות"! ללמדנו שיש במקדש שני צדדים: מצד ד' יתברך - הוא ישרה כאן שכינתו, ואילו מצידנו - אנו נקריב כאן קרבנות!¹⁸

4. הוכחה מדברי אונקלוס

כן נראה להוכיח גם מדברי אונקלוס. את הפסוק "ויקרא אברהם שם המקום ההוא ד' יראה" תרגם אונקלוס: "ופלח וצלי אברהם תמן באתרא ההוא, ואמר קדם ד' הכא יהון פלחין דריא". כלומר: "והתפלל אברהם שם במקום ההוא ואמר: לפני ד' כאן יהיו עובדים הדורות". בזה ביאר אונקלוס שהמקדש הוא מקום העבודה. אבל את הפסוק "כי אם אל המקום אשר יבחר ד' מכל שבטיכם לשום את שמו שם, לשכנו תדרשו ובאת שמה" (דברים יב, ה) תרגם אונקלוס: "אלהין לאתרא די יתרעי ד' אלקכון מכל שבטיכון לאשראה שכינתיה תמן, לבית שכינתיה תתבעון ותיתון לתמן". כלומר: "כי אם אל המקום אשר יבחר ד' מכל שבטיכם להשרות שכינתו שם, לבית שכינתו תדרשו ובאת שמה".

¹⁸ יש לציין שרש"י כתב: "פשוטו כתרגומו", ואונקלוס תרגם: "ופלח וצלי אברהם תמן באתרא ההוא, אמר: קדם ד' הכא יהון פלחין דריא. בכך יתאמר ביומא הדין: בטורא הדין אברהם קדם ד' פלח". את המלים "ד' יראה" תרגם אונקלוס: "קדם ד' הכא יהון פלחין דריא". דהיינו: "לפני ד' כאן יהיו עובדים הדורות", כלומר שיקריבו קרבנות, וכלל לא הזכיר אונקלוס את השראת השכינה! וכיצד כתב רש"י "פשוטו כתרגומו, ד' יבחר ויראה לו את המקום הזה להשרות בו שכינתו"? נראה שרש"י הרגיש שיש קושי בדברי אונקלוס מול הכתוב בפסוק, ולכן "החזיר" את דברי אונקלוס אל הפסוק. דהיינו הפסוק אומר: "ד' יראה", כלומר שהפעולה מתיחסת לד', ואילו אונקלוס תרגם: "קדם ד' הכא יהון פלחין דריא", שפירושו: "לפני ד' כאן יהיו עובדים הדורות", כלומר שהפעולה מתיחסת לבני אדם, ולכן כתב רש"י: "ד' יבחר ויראה את המקום הזה להשרות בו שכינתו [מצד ד'], ולהקריב בו קרבנות [מצד בני האדם]".

אם כן אונקלוס כתב שמקום המקדש הוא מקום השראת השכינה! רואים גם באונקלוס את שני הצדדים שבבית המקדש: מקום הקרבת הקרבנות ומקום השראת השכינה.

5. תוספת הסבר: השכינה שורה על ידי עבודת הקרבנות

יש להוסיף שלא רק שיש שני צדדים במקדש - האחד מצידו יתברך והשני מצידו - אלא ששני הדברים מתאחדים: על ידי עבודת הקרבנות מצידו - ד' ישרה את שכינתו בתוכנו.

דבר זה מפורש בדברי הרמב"ן בדרשת "תורת ד' תמימה"¹⁹:

"התורה ציוותה והאריכה בהם [בקרבנות] יותר מכל משפטי התורה, ככל הכתוב בחומש ויקרא, ולא שרתה שכינה במשכן אלא על ידי הקרבנות, כמו שכתוב: 'וירד מעשת החטאת והעלה והשלמים, ויבא משה ואהרן אל אהל מועד, ויצאו ויברכו את העם וגו', ותצא אש' וגו' (ויקרא ט, כב-כד), ואז שרתה השכינה... ועל ידי קרבן שרתה שכינה במקדש, שנאמר: 'וככלות שלמה להתפלל, והאש ירדה מן השמים, ותאכל העלה והזבחים וגו', וכבוד ד' על הבית' (דהיי"ב ז, א-ג)".

דבר זה מפורש כבר בתורה. בסוף פרשת תצוה, אחרי הציווי על קרבן התמיד, אומרת התורה:

"עלת תמיד לדלתכם, פתח אהל מועד לפני ד', אשר אָנַעַד לכם שמה, לדבר אליך שם. ונעדתי שמה לבני ישראל, ונקדש בכבדי. וקדשתי את אהל מועד ואת

¹⁹ כתבי הרמב"ן הוצאת מוסד הרב קוק ח"א עמ' קסג-קסד. הפנה אותי למקור זה בני יקירי הרב ישעיה מרדכי נ"י.

כעין זה נאמר גם בדברי הכוזרי (ב, כו): "אמר החבר: מה שאמר הכתוב: 'לְאִשִּׁי מִתְרַץ כָּל קוֹשִׁיָּה. כִּאִילוֹ אָמַר: הַקֶּרֶבֶן הַהוּא וְהַלְחָם' וְיָרִיחַ הַנִּיחּוּחַ' המיוחסים אלי, אינם כי אם 'לאש', זאת אומרת: האש הנפעלת לפי דבר האלוק, הקרבנות הם לחמה, ואת שיריהם יאכלו הכהנים. והכוונה במצוה זו היא עריכת הסדר הדרוש, למען שכון המלך במקדש, לא שכינת מקום, כי אם שכינת מעלה". יש לציין שהרמב"ן שם הביא את דברי הכוזרי בענין הקרבנות, אך לא ציטט מלים אלו, אלא חלק אחר מדבריו.

ענין גם ברמב"ן בהקדמתו לחומש ויקרא: "הספר הזה הוא תורת כהנים ולויים, יבאר בו עניני הקרבנות כולן ומשמרת המשכן. כי כאשר היה ספר אחד בענין הגלות והגאולה ממנו, והשלימו בענין אהל מועד וכבוד השם אשר מלא את המשכן, צוהו בקרבנות ובשמירת המשכן, שיהיו הקרבנות כפרה להם, ולא יגרמו העוונות לסלוק השכינה, וצוה בכהנים הנגשים אל ד' שיתקדשו, שהזהיר על טומאת מקדש וקדשיו (להלן ה, ב), גם שלא יהרסו לעלות אל ד', כמו שאמר: 'דבר אל אהרן אחיך, ואל יבא בכל עת אל הקדש מבית לפרכת, אל פני הכפרת אשר על הארון ולא ימות, כי בען אראה על הכפרת' (להלן טז, ב), כאזהרת 'פן יהרסו אל ד' לראות ונפל ממנו רב' (שמות יט, כא), ואחר כך יגביל המשכן כהגבלת הר סיני בעת היות שם כבוד אלקי ישראל".

המזבח, ואת אהרן ואת בניו אקדש לכהן לי. ושכנתי בתוך בני ישראל, והייתי להם לאלקים. וידעו כי אני ד' אלקיהם, אשר הוצאתי אתם מארץ מצרים לשכני בתוכם, אני ד' אלקיהם" (שמות כט, מב-מו).
 עולה מכאן שהשכינה שורה בישראל כאשר הם מקריבים את קרבן התמיד²⁰!

יהי רצון שנוכה לראות בחזרת השכינה למקומה, ושם נעשה לפניו יתברך תמידים כסדרם ומוספיים כהלכתם.

²⁰ א. עיין במלכים א פ"ח, שם פותח הפרק בהעלאת הארון מעיר דוד לבית המקדש (פס' א-ד), אחר כך מתאר הנביא: "והמלך שלמה וכל עדת ישראל הנועדים עליו, אתו לפני הארון, מזבחים צאן ובקר אשר לא יספרו ולא ימנו מרב" (פס' ה), ושוב עובר הנביא לתאר את הכנסת הארון לקדש הקדשים (פס' ו-ט). אחר כך מזכיר שלמה בתפילתו את הכנסת הארון (פס' כא), ובסוף הפרק מתאר הנביא באריכות את הקרבת הקרבנות, שכללה עשרים ושנים אלף בקר ומאה ועשרים אלף צאן (פס' סב-סד)!

ב. עיין במאמרו של הרב מינצברג "האור הגנוז בחמשת הספרים" ח"ג: "פרשיות יום הקמת המשכן" בקובץ "תורה ודעת" כרך ב תשס"ז עמ' לו-לז, שם עסק ביחס שבין תיאור חנוכת המשכן בספר שמות לתיאור בספר ויקרא ובספר במדבר, ושם הסביר שהתיאור בספר שמות הוא מצד השראת השכינה, והתיאור בספר ויקרא הוא מצד עבודת הקרבנות.

ג. עיין ב"אזנים לתורה" (שמות כה, טז) שכתב: "המקדש היה מרכז העבודה, בין בהקרבת קרבנות ובין בעבודה שבלב - תפילה. וכתפילת שלמה בשעת חנוכת הבית: 'ושמעת אל תְּחִינֵת עבדך ועמך ישראל אשר יתפללו אל המקום הזה' (מלכים א ה, ל). ואף על פי כן המקום המקודש ביותר שבו - היה מקום ארון העדות, שנקרא 'קדש הקדשים'. ומזבח העולה עמד בחצר, בעזרה, למען דעת כי באין תורה ודעת ד' אין ערך לעבודה. אבל ביום אחד בשנה, ביום הכפורים, מתערבים תחומי התורה והעבודה, כי הכהן הגדול נכנס לקדש הקדשים לעבוד עבודה - להקטיר קטורת ולזרוק דם הפר ודם השעיר על הכפרת ולפני הכפרת אשר על ארון העדות, ואחרי גמר העבודה קורא בתורה בעזרה, מקום העבודה, כדאיתא במסכת יומא (בפרק בא לו)".

דברי ה"אזנים לתורה" יפים מאד, אך יש להעיר שהכהן הגדול קורא בתורה בעזרת הנשים, כמו שאמרו שם בגמרא (יומא סט ע"ב), וכן פסק הרמב"ם בהלכות עבודת יום הכפורים (פ"ג הלכות ח-ל), ולא בעזרה, שהיא מקום העבודה.